

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Василя Василюка на дисертацію Набієва Ботіра Пардаєвича за темою «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану», поданої до захисту до разової спеціалізованої вченої ради Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Статті 3 та 29 Конституції України встановлюють, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю» та закріплюють «право кожної особи на свободу та особисту недоторканність», а Національна стратегія у сфері прав людини, що затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, визначає стратегічну мету – забезпечення дотримання прав і свобод людини відповідно до загальнозвизаних міжнародних стандартів.

Проте в умовах, коли країна протистояє повномасштабній збройній агресії та переживає глибокі соціально-економічні трансформації, спостерігається криміналізація низки сфер життєдіяльності, зокрема й сімейно-побутової. Внаслідок цього загострюється проблема зниження рівня життя значних верств населення, зростає чисельність осіб, які перебувають на межі або за межею бідності, детражують реформи охорони здоров'я, освіти та культури. У таких умовах сім'я дедалі частіше стає осередком соціального напруження, а відтак – і місцем вчинення протиправних діянь, пов'язаних із домашнім насильством.

Державне реагування на проблему домашнього насильства в Україні розпочалося у 2001 році з прийняттям базових законів «Про охорону дитинства» та «Про попередження насильства в сім'ї». Проте формування національної кримінологічної політики у цій сфері тривалий час залишалося фрагментарним і не системним. Особливої критики заслуговує затіяване процесу ратифікації ключового міжнародного документа – Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011 р.), яка була ратифікована Україною лише 22 червня 2022 року. При цьому більшість законодавчих та інституційних змін, передбачених положеннями Конвенції, перебувають на етапі поступового впровадження, що зумовлює низький рівень фактичної реалізації задекларованих зобов'язань.

В умовах воєнного стану суспільна напруга істотно зросла: багато громадян втратили житло, роботу, близьких, з'явилася велика кількість

внутрішньо переміщених осіб, значно підвищився рівень аресії, тривожності, стресових розладів, що у сукупності стало потужним каталізатором насильницької поведінки. У такі ситуації забезпечення безпеки у сфері сімейно-побутових відносин набуває особливої ваги.

Актуальність проблеми зумовлює потребу у формуванні цілісної державної політики охорони сім'ї, що передбачає інтеграцію кримінально-правових, кримінологічних і кримінально-виконавчих засобів впливу. Зокрема, йдеться про: виявлення, фіксацію та недопущення домашнього насильства; усунення причин і умов, що сприяють його виникненню; ефективну реабілітацію постраждалих осіб; забезпечення відшкодування моральної та матеріальної шкоди; застосування системи покарань, пробаційного впливу та виховних заходів щодо кривдників з метою формування у них правослужливості поведінки та несприйняття насильства як форми комунікації.

Враховуючи, що одним із основних завдань наук кримінально-правового блоку є забезпечення правоохоронних органів теоретично обґрунтованими, ефективними методами запобігання та протидії злочинності, виявлення соціально-правових чинників об'єктивно зумовлює активізацію наукових досліджень у сфері запобігання домашньому насильству. Такі дослідження мають не лише академічне, але й прикладне значення, оскільки правоохоронна практика нині потребує інноваційних, системних підходів до запобіжної діяльності.

Таким чином, дисертація цілком відповідає актуальним запитам сучасної правозастосовної реальності, сприяє виробленню теоретичних засад і практичних механізмів реалізації інтегрованої, дієвої моделі запобігання деструкції сімейних відносин і, відповідно, кримінальним проявам у сфері побуту. Вона робить вагомий внесок у розвиток кримінально-правової та кримінологічної доктрини і має вагомє значення для вдосконалення державної політики у сфері охорони сім'ї та захисту прав людини в Україні.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Аналіз обрання та ефективності застосування методів дослідження, визначених Батром Набієвим, дає підстави стверджувати про належний науковий рівень рецензованої дисертації. Зокрема, для досягнення мети дослідження та вирішення окреслених у роботі наукових завдань було застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, конкретизація яких обумовлювалася специфікою об'єкта, предмета, мети та завдань дисертаційної роботи.

Основні положення дисертації опубліковано в шести наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених до переліку

наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на науково-практичних заходах. Публікації відображають обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до поставленої мети і завдань дослідження, а також задовольняють вимогу щодо опублікування не більше однієї статті в одному випуску (номері) наукового видання, що цілком відповідає умовам зарахування публікацій, наведених у списку публікацій здобувача за темою дисертації.

Для обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо запобігання домашньому насильству, автор проаналізував достатню кількість наукових джерел (241 найменування).

Дисертація Б. Набієва узгоджується з Конвенціями Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011 р.) й захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2021 р.), а також виконана відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145), Комплексного стратегічного плану реформування органів правоохоронної частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Представлені здобувачем результати здійснених досліджень засвідчують їх наукову новизну. Зокрема, у рубриці *inexte*: запропоновано аргументи на користь спеціального суб'єкта домашнього насильства (поряд із загальними ознаками – фізична особа, осудність, досягнення 16-річного віку, пов'язаний сімейними, а саме – шлюбно-сімейними, родинними відносинами), у зв'язку з чим обґрунтовано виключення термінологічних сполучень «сімейні відносини» та «близькі відносини» із чинної редакції ст. 126-1 КК України, замінивши на «родинні відносини»; розроблені шляхи реалізації кримінологічної моделі загальносоціального запобігання домашньому насильству в умовах тривалого воєнного конфлікту та

зростання соціальної напруги у суспільстві на основі міжсекторального підходу в *Комплексній програмі запобігання домашньому насильству до 2030 року*, яка поєднує правові, організаційні, виховні, інформаційні, медичні, соціальні та військові напрями й має стати дієвим інструментом забезпечення безпеки в родинному середовищі; – науково доведено доцільність запровадження у практику запобігання домашнього насильства *кримінологічної методики стратегічного планування*, яка охоплює тривалий період часу, як спосіб досягнення складної мети мінімізації насильницької злочинності в сім'ї та подальше впровадження пріоритетних заходів визначених міжнародними й вітчизняними нормативно-правовими актами з розробленням та прийняттям програм і планів на обласному й місцевому рівнях; – розроблено кримінологічну модель упровадження спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству на прифронтових й деокупованих територіях інтегрованих до загальної системи безпеки громадян (груповий рівень), а також індивідуально-профілактичних заходів, які обумовлюються масовим переміщенням населення, впливом стресових чинників, деструкцією соціальних зв'язків, зниженням рівня соціального контролю та зростанням психологічної напруги (особистісний рівень);

Автор у дослідженні наукові підходи до розуміння кримінального правопорушення пов'язаного з домашнім насильством як суспільно небезпечного діяння, що полягає у вчиненні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства відносно подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах; суб'єкта домашнього насильства як особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, і здатна нести за його вчинення відповідно до КК України кримінальну відповідальність; загальносоціального запобігання домашньому насильству як комплексу заходів правового, організаційного, інформаційного та іншого характеру, спрямованих на усунення, блокування або нейтралізацію детермінант, що призводять до вчинення протиправних дій або сприяють формуванню протиправної поведінки кривдника у сфері сімейних, родинних або інших близьких відносин.

Дисертант розвиває систематизацію детермінантів, що зумовлюють інтенсифікацію деструкції сімейної сфери в умовах воєнного стану; ознаки кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють домашнє насильство; теоретичне бачення практичної реалізації віктимологічних заходів запобігання домашньому насильству.

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію під час доповідей на міжнародних наукових конференціях, засіданнях кафедр

кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ, а також були опубліковані у фахових виданнях України. Публікації сприяли реалізації поставлених у дисертації завдань, а напрацювання здобувача впроваджені в практичну діяльність та освітній процес.

Зазначене підтверджує, що дисертація Б. Набієва виконана на належному науково-методичному і методологічному рівнях, результати та положення наукової праці, що винесені на захист, відповідають вимогам щодо здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими і логічними, мають відповідний ступінь наукової новизни і практичне значення. Це дає підстави констатувати, що здобувач цілком опанував методологію наукового дослідження та правилно її використав під час розроблення заходів запобігання домашньому насильству.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова робота Б. Набієва є одним із перших комплексних досліджень, у якому реалізовано науково обґрунтований підхід до формування системи кримінально-правових і кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству із визначенням практичних шляхів реалізації низки прагматичних завдань в умовах воєнного стану. Окремі результати та висновки роботи, що сформульовано вперше є логічними, обґрунтованими та мають відповідний ступінь новизни, рекомендації достатньо аргументовані та ґрунтуються на результатах дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження. Автор правилно використовував методи наукового дослідження, ґрунтовно здійснював аналіз нормативно-правових актів з урахуванням специфіки діяльності Національної поліції України. Це дало змогу розробити теоретичні положення і науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо удосконалення діяльності органів превентивної діяльності такого правоохоронного органу. Дисертант відповідально поставився до питання використання результатів власно проведеного емпіричного дослідження, статистичної інформації, ефективно опрацював інші дані соціологічних досліджень, що цілком сприяло реалізації поставлених наукових завдань і підтверджує опанування автором компетенцій, необхідних для здобування освітньо-наукового ступеня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які сформульовані у роботі, належним чином обґрунтовано й впроваджені в науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень проблем

запобігання домашньому насильству та кримінальним правопорушенням пов'язаних з ним (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 квітня 2025 р.); діяльності Національної поліції України – для розроблення та удосконалення відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, а також підготовки методичних рекомендацій з питань організації ефективної системи запобігання домашньому насильству, забезпечення належного захисту прав і законних інтересів потерпілих; освітньому процесі – для підготовки підручників, лекцій, навчально-практичних посібників, методичних рекомендацій з навчальних курсів кримінального права та кримінології, що використовуються під час проведення різних форм навчальних занять і тренінгів у межах підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» та «магістр» за спеціальністю 081 «Право», а також у системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 квітня 2025 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація належним чином структурована, містить анотацію, зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки та відповідає вимогам МОН України до оформлення такого виду робіт. У додатках розміщено список опублікованих праць здобувача, акти впровадження результатів дисертаційної роботи, статистичні та аналітичні дані, результати проведення опитування. Загальний обсяг дисертації становить 275 сторінок, із яких обсяг основного тексту – 227 сторінок.

Дисертація Ботіра Набієва відповідає передбаченим вимогам і є завершеною науковою працею, результатами якої за своїм змістом вирішують актуальне наукове завдання.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у правозастосовній діяльності. Отримані результати дисертаційної роботи Батіра Набієва, є значним внеском у розвиток наукових знань за спеціальністю 081 «Право», їх рекомєндовано використовувати в діяльності закладів вищої освіти, науково-дослідних розробках підприємств, що здійснюють запобігання кримінальним правопорушенням, під час підготовки наукових публікацій, а також при плануванні досліджень у сфері превентивного забезпечення органів і підприємств Національної поліції України.

Заважєння щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Під час вивчення дисертації Б. Набієва звернуто увагу на деякі дискусійні положєння, що потребують додаткового пояснення автора.

1. У положєннях наукової новизни, висновках і тексті дисертації автор ототожнює поняття «домашнє насильство» та «сімейно-побутове насильство»;

трактуючи перше як криміналізовані прояви конфліктів у сімейно-побутовій

сфері. Такий підхід є спірним і потребує додаткового обґрунтування.

Відповідно до нормативних приписів національного законодавства та положень Стамбульської конвенції, домашнє насильство вчиняється між особами, які мають сімейні або близькі стосунки, спільнє проживання чи спільний побут. Натомість поняття «сімейно-побутова сфера» у праві не визначене, є ширшим і може охоплювати взаємини між знайомими, сусідами або співмешканцями, що не мають взаємних прав і обов'язків.

Тому, ототожнення цих понять може спричинити термінологічну нечіткість, ускладнити правову кваліфікацію діянь і практичну реалізацію превентивних заходів. Автору доцільно було б чітко розмежувати ці категорії, враховуючи як національне законодавство, так і міжнародно-правові норми.

2. Пропонуючи у досконаленні державної політики й стратегії боротьби з домашнім насильством у короткостроковій та середньостроковій перспективах слід сформулювати і висловити авторську позицію щодо підходів та механізмів врегулювання конфліктів і запобігання різним проявам насильства з боку окремих категорій кривдників, зокрема: осіб, які мають розлади психіки і поведінки; дітей, які перебувають у конфлікті із законом; осіб, які відновили відносини з сім'ями та рідними після вимушеної еміграції, депортації чи окупації.

3. Заслужують на увагу пропозиції щодо формулювання окремих положень нормативно-правових актів спрямованих на запобігання домашньому насильству в Україні, які охоплюють системні заходи правового, соціального, організаційного, інформаційного, медичного та військового характеру (підрозділ 3.1).

Такий міждисциплінарний підхід цілком відповідає сучасному розумінню кримінологічної політики у сфері захисту жертв домашнього насильства. Водночас зазначене обґрунтування має переважно описовий характер і не супроводжується належною критичною оцінкою стану реалізації відповідних напрямів у практичній площині, особливо в умовах воєнного стану, які значно модифікували ризики, ресурси та інституційну спроможність суб'єктів протидії. Зокрема, не приділено достатньо уваги викликам на рівні територіальних громад, внутрішньо переміщених осіб, військових підрозділів та закладів охорони здоров'я, які є ключовими ланками впровадження згаданих заходів.

Крім того, варто було б сформулювати чітку авторську позицію щодо пріоритетності окремих блоків програми, її інтеграції з чинною кримінально-

правовою політикою та запропонувати конкретні шляхи усунення

організаційно-правових бар'єрів на рівні міжвідомчої взаємодії.

З огляду на це, доцільним є подальше поглиблення дослідження

ефективності реалізації програмних заasad на практиці, а також визначення

механізмів адаптації запропонованої Комплексної програми до умов воєнного

стану та повсякденної відбудови.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Батра

Набієва є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею. У процесі

вивчення наукових публікацій і дисертаційного дослідження в цілому фактів

порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Набієва Ботіра Пардаєвича на тему «Кримінально-правові та

кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в умовах воєнного

стану», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним,

цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково

обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у вирішенні актуальних

питань запобігання домашньому насильству. За актуальністю, ступенем

наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною і практичною значущістю

здобутих результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та

вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора

філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)»,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016

року № 261 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від

12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі

змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами),

а її автор – Набієв Ботір Пардаєвич заслуговує на присудження ступеня доктора

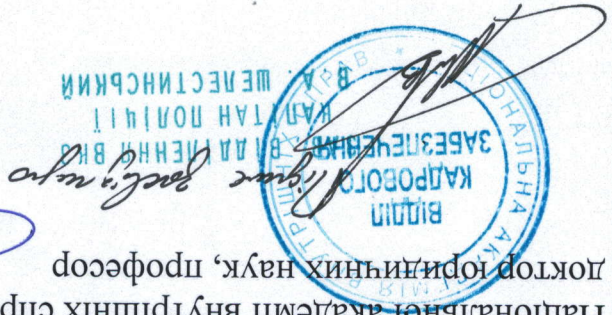
філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

учений секретар Вченої ради

Національної академії внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Віталій ВАСИЛЕВИЧ